

Іван Ілленко

НАРОДОЗНАВЧА ПРАЦЯ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО, ПІДДАНА НЕСПРАВЕДЛИВІЙ КРИТИЦІ В 1947 році

18 вересня 1947 року “Літературна газета” вийшла з передовою “До нового піднесення, до нових творчих перемог!”, один абзац якої проясняє дуже багато: “Останнім часом наша громадськість піддала гострій критиці рецидиви націоналістичної ідеології, які мають місце в поетичній творчості Максима Рильського, в останніх романах Ю. Яновського, І. Сенченка. Ці рецидиви свідчать, що згадані письменники й досі не переборолі в собі впливів давно розгромлених і зліквідованих буржуазно-націоналістичних літературних організацій, в які вони колись входили, — хвильовістського ваплітянства і буржуазного “неокласицизму” Показово, що критика цих хиб особливо розгорнулася на республіканській нараді молодих письменників, яку недавно скликав ЦК КП(б)У. Це свідчить про високу ідейну озброєність молодих літературних кадрів”

У ті дні (15—20 вересня) тривав розширений пленум правління СРПУ, який обговорив питання про виконання постанови ЦК ВКП(б) про журнали “Звезда” і “Ленинград”

Доповідав О. Корнійчук. “Завдання нашого пленуму — розгорнути гостру критику”, — заявив він і присвятив половину доповіді І. Сенченку, Ю. Яновському, М. Рильському, єврейському письменникові І. Кіпнісу, журналові “Дніпро” та його редакторів А. Малишку...

Невдовзі було опубліковано резолюцію пленуму правління СРПУ “Твори Рильського, Яновського, Сенченка, — зазначалося в ній, — відбивають антинародні націоналістичні погляди і стоять у різкій суперечності з загальним ростом і піднесенням життєвого, ідейного і культурного рівня українського народу [...]. Особливого розгляду і засудження вимагають твори М. Рильського — поема “Мандрівка в молодість”, “Київські октави”; його доповідь — “Київ в історії України” * його передмова до першого тому своїх творів”

І далі це звучало також як вирок: “В ряді творів М. Рильського під зовнішньою формою радянського патріотизму (“Я син Країни Рад”, “Слово про рідну матір” та ін.) ігнорується показ нової соціалістичної суті Радянської України, ідеї більшовицької партії...”

У номері від 16 жовтня, в якому всю першу полосу зайняла ця резолюція, “Літературна газета” опублікувала розлогу статтю М. Шамоти “В неокласичних шатах”, який потопадом пройшовся по поемі “Весняні води” Атрибутом націоналістичного світогляду М. Рильського з усією класовою ненавистю було потрактовано навіть той бунчук, з яким поет порівняв секатор колгоспного садівника. А ось яка платформа підводилась під рядки “Він справді друг, Дніпро-Славути, Усіх віків і поколінь!”: “Автор нехтує соціальним характером тих змін, що сталися за роки Радянської влади. Він розглядає Дніпро як щось вічне і незмінне “для всіх віків і поколінь”. Адже Дніпро служить радянським людям не так, як “дідам служив” Для чого заперечує все це Максим Рильський?”

Розпинали критикованих і на загальних зборах письменників Києва (у доповіді І. Стебун категорично заявив, що “їхні антихудожні, ідейно ворожі твори не мають будь-якого значення в українській літературі”). У вересні в республіканській пресі з’явилися, зокрема, статті І. Стебуна “Небезпечні рецидиви в романі “Жива вода”, С. Сокільського “Втеча в давні літа” (про 1 і 2 томи “Поезій у трьох томах” М. Рильського), у жовтні — “Про націоналістичні помилки М. Рильського” Ф. Єневича, який закликав поета “публічно розкритикувати свої помилки” стаття М. Шамоти про поета — “Націоналістичними манівцями”

Підкреслення ред. Текст цієї доповіді див. вище в цьому номері журналу.

Тоді ж, у “Радянській Україні” було опубліковано виступ Ю. Михайлика “Нове повгорення старих помилок” — про колективну працю АН УРСР “Українська культура” (редактори К. Гуслистий, С. Маслов, М. Рильський), який звинувачував авторів і редакторів у тому, що вони “повторили і поглибили ті буржуазно-націоналістичні помилки і перекручення”, які були засуджені раніше.

У 10-му номері “Вітчизни” вміщено статтю І. Стебуна “За ідейну чистоту української радянської літератури”

З приводу цієї публікації М. Рильський звертався з листом до редакції журналу “Вітчизна”, членом редколегії якого ще був, і до заступника голови президії правління СРПУ А. Малишка.

“В редакції журналу мене сьогодні попросили звірити віршову цитату в коректі якоїсь статті про мене, — писав він. — Я побіжно переглянув сторінку, побачив там звинувачення, з яким хто зна, чи варто виступати напередодні 30-річчя Жовтня проти сивого радянського письменника, довільне й безцеремонне розкривання поданих у моїй автобіографії ініціалів, картання моєї поеми “Мандрівка в молодість” удостоєної Сталінської премії, — картання в таких тонах, які я вважаю для себе образливими” Він просив редакцію “добре подумати над тим, чи варто цю статтю друкувати”

Та це було голосом волаючого в пустелі. До того ж, А. Малишкові недовго залишалося ходити в заступниках, як і редактором розкритикованого “Дніпра”

13—14 грудня М. Бажан у “Радянській Україні” виступив із статтю “Проти націоналістичних перекручень в сучасній науці про історію України”: “І в формі поетичних творів, і в формі доповідей чи статей на історичні теми (далі це названо “опусами” — *I. I.*) М. Рильський викладає націоналістичні концепції, викладає їх послідовно і систематично”, — сказано там.

У “Літературній газеті” (27.XII) з’явився виступ М. Бажана “За критику и самокритику в украинской литературе”

У зв’язку з першою публікацією син поета Богдан Рильський пригадував розповідь помічника тодішнього заступника Голови Ради Міністрів УРСР М. Бажана письменника І. Кологойди, який свідчив, що Миколу Платоновича три вечори поспіль викликали до Кагановича і вимагали посилити й загострити свій виступ.

І він таки виконав вказівку високого начальства. Та через сім років, стоячи біля домовини так рано померлого Ю. Яновського, подумки сповідався за той вияв малодушності. “Мені нелегко про це писати, — зізнавався він в есе “Майстер залізної троянди”, — але і я тоді виступив так, як не повинен був виступати. Не зітер і не зітру цього зі своєї пам’яті, не скину цього тягара”

Та багатьом заповзятливим такий тягар зовсім не муляє...

А тим часом у грудні та нищівна критика поповнилася трактатами Л. Хінкулова “Письменник і світогляд. Про порочні філософські засади творчості М. Рильського” та “Чому літають ластівки?”

Ще й 1948 року не вщухав цей шабаш. Особливо шаленів М. Шамота, який 8 січня виступив у “Літературній газеті” (“Коли письменник не любить людину. Про націоналістичні засади “естетики” Ю. Яновського”), а в березневому номері “Вітчизни” продовжував громити М. Рильського (“Минуле і сучасне поета”).

17 листопада 1947 р. на відкритому засіданні президії СРПУ М. Рильського було усунено від керівництва комісією по роботі з молодими письменниками, її очолив О. Корнійчук.

На тому ж засіданні виключили із СРПУ як буржуазних націоналістів, що “не переозброїлися”, П. Карманського, М. Рудницького та А. Патрус-Карпатського. “Ці буржуазні націоналісти, — заявив О. Корнійчук, — знайшли було собі захисників в особі М. Рильського та Л. Новиченка, яких літературна громадськість ще спитає, чому вони

захищали тих, чия діяльність носила ворожий буржуазно-націоналістичний характер”

Та всього цього організаторові й натхненникові цькування здавалося замало. Домагалися публічного каяття. Зокрема, й на звітно-виборних зборах парторганізації письменників.

“З особливою гостротою говорили учасники зборів про недостойну поведінку М. Рильського, який вперто не бажає усвідомити більшовицьку критику його творчості, не хоче зробити з цієї критики належні висновки”, — читаємо у звіті.

Велике місце у своїй промові О. Корнійчук приділив викриттю “націоналістичних збочень М. Рильського”

Звіт про ці збори опубліковано 4 грудня, а в наступному номері “Літературної газети”, 11 грудня, з’явилася давно очікувана гвалтівниками стаття М. Рильського “Про націоналістичні помилки в моїй літературній роботі” Боляче її читати, боляче уявити Максима Тадейовича, схиленого у нічному безгомінні, у гнітючій невизначеності своєї подальшої долі над її писанням. Не будемо її цитувати. Не подають її і в його 20-томнику. То біль і мука не тільки поета, а всієї нашої культури, знекровленої і вихолощеної Сталіним та його недремними прокураторами.

Ця публікація супроводжувалася знущальницьким коментарем, у якому, зокрема, проголошувалося: “Редакція розглядає статтю М. Рильського “Про націоналістичні помилки в моїй літературній роботі” лише як початок тієї самокритики, якої чекає від нього наша громадськість [...] М. Рильський дає аполітичну оцінку ворожій буржуазно-націоналістичній організації (а не “гуртку!”) “неокласиків”, що активно й войовничо боролася проти радянської літератури, проти ідеї більшовицької партійності, проти засад соціалістичного реалізму. М. Рильський замовчує свої ідейні та мистецькі зв’язки з українським націоналістичним декаденством і в своїй статті не дає політичної оцінки цій антинародній політичній течії”

Отже, це мав бути тільки початок.

Що ж діялося в душі Максима Тадейовича? Щоденникових записів він не вів, але як поет явив нам ту вистраждану мудрість, що допомагала йому вистояти:

Коли тривоги життєвої
Тебе підхопить вітер злий,
По вінця сили трудової
У серце стомлене налий.

Нехай не віє самотина,
Як чорний пес за ворітьми!
Скажи крізь муку: я людина!
Зрадій крізь горе: я з людьми!

І хоча під цими рядками дата “20 вересня 1952 року” — у них біль вистражданого і в 30-і роки, коли опинився в камері Лук’янівської в’язниці, і в 40-і.

Ніби завдяки незбагненному резонансові душевних потрясінь О. Довженко майже водночас, 21 вересня того ж року, записав до щоденника невеличку новелу “Поет народу” Це жива легенда великого мученика про свого друга — обом їм судилося випити з тієї, спільної для всіх, бездонної і гіркої чаші:

“На великих зборах, на пленумі, лаяли поета Р.

Лаяли й шельмували його молоді, власть імущі люде, які вважали сю лайку й шельмування народного старого поета за свій священний обов’язок і службовий подвиг. Поету не простили нічого, ні одної його життєвої помилки. Драму його життя, що попсувала йому все на світі, ще коли власть імущі ходили без штанів або гадили в пелюшки, сю драму особливо грізно і пристрасно пригадували як непростимий, незабутній, підлий злочин поета, що заслуговує вічної кари, презирства й помсти. Що вже ніяка ні партійна його приналежність, ні талант, ні третина століття творчої праці, ні сивизна, ні велетенська праця для народу, для партії, для комунізму не затулять ні його ганьби й злочинства, ні їхньої пильності й непримиренності.

Навіть бездонну душевну роботу поета вважали за безпринципність і маскування”

Далі відтворено діалог поета з самим N (“сам власть імуший”, “проповідник грізний”, “божа гроза”), в якому вгадується один з ідеологічних керівників республіки...

Поетові листи того періоду свідчать не тільки про його життєстійкість, а й про теплоту душі і співчутливість, яких не притлумила власна трагедія. Вона не відмежувала його від клопотів і потреб інших людей.

Атмосфера недовір'я вже нависла над П. Карманським, а М. Рильський піклується про контрактацію його на переклад “Божественної комедії” Данте.

Хоча не будемо себе втішати ілюзіями про його безоглядний оптимізм чи невразливість. У згаданому записі О. Довженка дано вельми сумний портрет: “Поет повернувся і поволі пішов по східцях униз. Спина в нього була зігнута од великої ноші, голова біла, ніби весь огонь уже згорів у ній і лишився тільки один попіл”

Під час письменницького пленуму 1949 року, спрямованого на боротьбу з космополітизмом, критикували одного літератора, який два роки тому войовничо виступав проти поета. Як свідчить Б. Буркатов, хтось із товаришів натякнув Максимові Тадейовичу, що настав час розквитатися з битим за те, недавнє. “Чим би я тоді відрізнявся від нього?” — запитав поет, давши цим ще один переконливий урок благородства.

Вистраждане 1947-го закарбувалося у відомих “Зимових записах” (1961):

Братопродавці з білими руками,
І з чорними серцями — ось вони,
Що вслали анонімними листами
Дорогу у кар'єру і чини!

І ходять ще! І ще земля їх носить,
І ми їм досі руку подаєм,
І піт кривавий їм чола не росить
Піт каяття нестерпним тягарем!

Київ *

* Текст подаємо за виданням: “Іван Ільєнко. Жага. Труді і дні Максима Рильського. Документальний життєпис. — К. 1995. — С. 202—210.

Валентина Новак

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ ЯК ЗНАВЕЦЬ І ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Максим Рильський і український фольклор — особливо цікава і важлива тема у вивченні творчої спадщини видатного українського поета і вченого ХХ ст.

Від батька-матері, ще дитиною майбутній поет перейняв особливо шанобливе ставлення до українського барвистого й запашного слова, до пісні, легенди, оповіді. Те всоталося буквально з молоком матері, з порадами-заповітами батька, родового шляхтича, який присвятив себе Україні, вивченню її культури й літератури. Почуття нерозривного зв'язку з народом і дбайливе плекання всього українського панувало в його родині. Батько Тадей Розеславович пише про працю з питань української етнографії і фольклористики. До нашого часу не втратило свого наукового значення його дослідження “До вивчення українського народного світогляду”, що було написано за пропозицією Ол. Кониського (ж. Київська старовина, 1888—1890 рр.) і т. д.

Всі, хто гостює у Рильських (а це часто Володимир Антонович, Олена Пчілка, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Левко Юркевич та багато інших) при найменшій нагоді, але завжди доречно прикрашають свої бесіди багатствами народної мови, фразеології. Це, звісно ж, не